

**AĞABALA QULİYEVİN “QAFQAZ UNÜYÜTMƏ VƏ
ÇƏLTİKTƏMİZLƏMƏ DƏYİRMANLARI SƏHMDAR
CƏMİYYƏTİ”NİN YARADILMASI BARƏDƏ**

Vəfa Əliyeva

AMEA A.A. Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutu
vfa.aliyeva85@mail.com

Açar sözlər: Ağabala Quliyev, unüyütmə dəyirmanı, Qafqaz, səhmdar cəmiyyəti, sənaye,

XX əsrin əvvəllərindən imperializm dövrünə xas olan müəssisələrin təmərküzləşməsi və iri səhmdar cəmiyyətlərinin yaradılması prosesinin gedişində imperiyanın müxtəlif yerlərində ümumrusiya əhəmiyyətli inhisarçı birliklər yaranmağa başladı. Təqdim olunan məqalədə ilkin mənbələrə əsaslanaraq, belə birliklərdən birinin - 1910-cu illərin ortalarında yaradılmış “Ağabala Quliyevin Qafqaz Unüyütmə və Çəltiktəmizləmə Dəyirmanları Səhmdar Cəmiyyəti”nin yaranma prosesi araşdırılır. Bakı, Stavropol, Georgiyevsk və Beslan kimi şəhərlərdə filialları olan bu cəmiyyətin fəaliyyətinin öyrənilməsi belə qənaətə gəlməyə imkan verir ki, sözügedən fəaliyyət faktiki olaraq bütün Qafqazı əhatə edirdi. Quliyevin müəssisəsi Şimali Qafqazın analoji yeyinti sənayesi müəssisələri arasında lider mövqə tutaraq, əhalinin taxıl məhsulları ilə təminatında mühüm paya malik idi.

**О СОЗДАНИИ «КАВКАЗСКОГО АКЦИОНЕРНОГО
ОБЩЕСТВА МУКОМОЛЬНЫХ И РИСООЧИСТИТЕЛЬНЫХ
МЕЛЬНИЦ А.Б.ГУЛИЕВА»**

Вафа Алиева

Ключевые слова: Агабала Гулиев, мукомольная мельница, Кавказ, акционерное общество, промышленность

С начала 20 века в ходе характерного для эпохи империализма процесса концентрации предприятий и создания крупных акционерных обществ в самых разных уголках империи стали учреждаться монополистические объединения общероссийского значения. В представленной статье на основе данных первоисточников рассматривается процесс возникновения одного из таких объединений – «Кавказского акционерного общества мукомольных и рисоочистительных мельниц

А.Б.Гулиева», учрежденного к середине 1910-х годов. Изучение функционирования данного общества позволяет нам заключить, что оно, имея филиалы в таких городах, как Баку, Ставрополь, Георгиевск и Беслан, своей деятельностью фактически охватывало весь Кавказ. Предприятие Гулиева занимало ведущие позиции среди аналогичных предприятий пищевой промышленности Северного Кавказа, обладая, таким образом, значительной долей в сфере обеспечения населения хлебной продукцией.

ON THE CREATION OF THE “CAUCASIAN JOINT-STOCK COMPANY OF FLOUR AND RICE MILLS BY A.B. GULİYEV”

Vafa Aliyeva

Key words: *Agabala Guliyev, flour mill, Caucasus, joint-stock company, industry*

Since the beginning of the 20th century, during the process of concentration of enterprises and the creation of large joint-stock companies characteristic of the era of imperialism, monopolistic associations of all-Russian significance began to be established in various parts of the empire. The presented article, based on primary sources, examines the process of the emergence of one of these associations - the “Caucasian Joint-Stock Company of Flour Grinding and Rice Mills by A.B. Guliev,” established in the mid-1910s. Studying the functioning of this society allows us to conclude that, having branches in cities such as Baku, Stavropol, Georgievsk and Beslan, its activities actually covered the entire Caucasus. Guliyev's enterprise occupied a leading position among similar enterprises in the food industry of the North Caucasus, thus possessing a significant share in the provision of bread products to the population.

XX əsrin əvvəllərindən imperializm dövrünə xas olan müəssisələrin təmərküzləşməsi, iri səhmdar cəmiyyətlərin yaranması prosesi daha da geniş vüsət aldı. Bu zaman fəaliyyəti Ümumrusiya və hətta beynəlxalq səviyyəyə çatan ilk inhisarçı birliklər yaranmağa başlamışdı. Səhmdar cəmiyyət, bərabər paylara bölünmüş kapitalın köməyi ilə hər bir iştirakçının məsuliyyətinin məhdudlaşdırıldığı, kommersiya məhsulunun birgə istehsalı məqsədilə şəxslərin müqaviləyə əsaslanan birliyidir. Səhmdar cəmiyyətinin nizamnaməsi səhmlərə abunə olan bütün şəxsləri ona əməl etməyə məcbur edən müqavilə qüvvəsinə malik idi [11, s. 31].

Səhmdar cəmiyyətinin yaradılmasına kimi Ağabala Quliyevin sahibkarlıq fəaliyyəti: Həmin vaxtlarda meydana gələn səhmdar cəmiyyətlərdən biri də “Ağabala Quliyevin Qafqaz Unüyütmə və Çəltiktəmizləmə Dəyirmanları Cəmiyyəti” idi ki, təqdim olunan məqalədə bu cəmiyyətin yaranması problemi araşdırılır.

Azərbaycan milli burjuaziyasının tarixini araşdıran tədqiqatçılardan M.Ə. İsmayılov [6], Ə.S. Sumbatzadə [24], D.B. Seyidzadə [19], Z.N. Nuriyeva [3], R.İ. Nəbiyev [2], X.T. Vəliyeva [4] və başqaları öz əsərlərində Ağabala Quliyevin sahibkarlıq fəaliyyətinə toxunsalar da, bilavasitə onun adıçəkilən “Cəmiyyəti”nin yaranması və fəaliyyətini araşdırmamışlar. Bu səbəbdən də sözügedən cəmiyyətin meydana gəlməsinin ətraflı şəkildə araşdırılması böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir.

Öncə qeyd etməyi vacib bilir ki, XIX əsrin ikinci yarısından etibarən imperiya ərazisində ayrı-ayrı sənaye sahələrində yeni texnologiyanın tətbiqinin genişlənməsi unüyütmə sənayesinə də öz təsirini göstərmişdi. Un dəyirmanlarında inkişafı səciyyələndirən çarxlı üyüdülmə, taxılın təmizlənməsi, dənli bitkilərin və unun süzülməsi üçün bütün təkmilləşdirilmiş avadanlıqların tətbiqinə XIX əsrin 80-ci illərindən etibarən başlanılsa da, XX əsrin əvvəllərində texnoloji yenidənqurma daha da geniş vüsət alır. Un istehsalı texnologiyasının inkişafı ilə paralel olaraq dəmir yolu şəbəkəsinin də sürətlə genişlənməsi baş verdi. Əvvəllər rahat kommunikasiya vasitələri olmadığı üçün dəyirmanlar lazım olduğundan kiçik idi, onlar əsasən yerli istehlak üçün işləyirdi. Yalnız böyük su yollarında taxılın ucuz çatdırılmasının geniş yayıldığı bölgələrdə iri unüyütmə dəyirman sənayesi mövcud idi.

Rusiyada unüyütmə sənayesini tədqiq edən P.İ.Lyaşenko Qafqazda bu sənaye sahəsinin XX əsrin əvvəllərindən baş vermiş coşqun inkişafı ilə bağlı qeyd edir ki, bəzi dəyirman binaları texniki cəhətdən hələ tam mükəmməl olmasa da, onların hamısının avadanlıqlarla təchizatı demək olar ki, yüksək səviyyədə idi. Hər bir stanitsa və ya kənd dəyirmanı Byüler, Zek, Vetsiq və başqalarının zavodlarından gətirilmə əla xarici qurğulara və onlarla birlikdə hər növ avadanlığa malik idi. Bu dövrün təkmil avadanlıqları sırasına buğdanın tozdan və digər qarışıqlardan təmizlənməsi üçün istifadə olunan qurğu – tarar, yalnız buğda və çovdar taxılının hazırlanmasında istifadə olunan aşındırıcı səthə malik qazıma maşınları – sumbata dəntəmizləyiciləri, dəyirmanlarda arpadan yulafı ayırmaq üçün istifadə olunan qurğu – qaramuq ələyicisi, habelə xüsusi olaraq kəpəyi üyütmək üçün o dövrdə qabaqcıl sayılan fransız dəyirman daşları, elevatorlar və s. aid idi. P.İ.Lyaşenkonun sözlərinə görə, belə dəyirmanlarda demək olar ki, rus maşınları gözə dəymirdi [7, s. 79].

Bu dəyirmanlarda üyütmə bir az baha başa gəlsə də, ən yaxşı üyüdülmə üsulu ilə əldə edilirdi. Müəllifin yazdığına görə, bu baxımdan yerli istehlakçı çox tələbkər və seçici idi. O, pis üyüdülmüş unu qəbul etmirdi və yaxşı un

istehsal edən dəyirmanla üstünlük verirdi. Ona görə də elə bir orta ölçülü stanitsa və ya kənd yox idi ki, orada 2-3, hətta 5 dəyirman olmasın [7, s. 79].

P.İ. Lyaşenko XX əsrin əvvəllərində Qafqazda bu sahənin inkişafından bəhs edərkən qeyd edir ki, burada kənd dəyirmanlarının əksəriyyəti əvvəllər çox gəlir gətirdiyi üçün yalnız kənardan gətirilən taxılı üyüdürdülər. Gündə 1500 pud taxıl üyüdən dəyirmançı öz xeyrinə 150 pud alırdı ki, bu da ona orta hesabla bir çətvəri (çərəyi – dördüdə biri) 9 rubl hesabı ilə gündəlik təxminən 135 rubl gəlir gətirirdi. Dəyirmanın gündəlik qırx rubla kimi olan (dəyirman işçilərinin maaşı, sürtkü və yanacaq xərcləri və s.) xərclərini çıxdıqda, dəyirmançı gündə orta hesabla 90 rubl qazanırdı. Təəccüblü deyil ki, çox az vəsaitlə tikilən dəyirmanlar (dəyirmanın tikintisinə nadir hallarda 10.000 rubldan çox vəsait qoyulurdu. Tikinti üçün lazım olan vəsait isə 2 illiyə qədər hissə-hissə götürülürdü) tezliklə ödənilir və sahibkar başqa kənddə daha bir dəyirman tikməyə tələsirdi. Digər tərəfdən, sürətli zənginləşmə faktı digər sahibkarları da bu işə cəlb edirdi və dəyirmanlar sözün əsl mənasında göbələk kimi artırdı [7, s. 79]. Bəhs olunan dövrdə unüyütmə sənayesinə üz tutan milli burjuaziyamızın nümayəndələrindən biri də Ağabala Quliyev olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1862-ci ildə Keşlədə yoxsul sənətkar ailəsində dünyaya gələn, 1885-ci ildə Bakıda ilk buxarla işləyən dəyirməndə işə düzələn və qabiliyyəti nəticəsində burada sex müdiri vəzifəsinə kimi yüksələn Ağabala Quliyev 1896-cı ildə Bakı şəhərində özünün ilk unüyütmə və çəltiktəmizləmə dəyirmanını açmışdı [6, s. 85-86]. Qafqaz unüyütmə və çəltiktəmizləmə Səhmdar Cəmiyyətinin yaranması probleminə bilavasitə keçməzdən öncə XX əsrin əvvəllərindən Cənubi Qafqazla yanaşı Peterburq, Moskva, Varşava, Riqa, Həştərxan, Rostov və imperiyanın başqa şəhərlərini unla təmin edən, buğdanı birinci əldən almaq üçün Vladıqafqaz dəmiryoly stansiyasında və Stavropol quberniyasında tədarük məntəqələri açan [2, s. 32] Ağabala Quliyevin Şimali Azərbaycanın unüyütmə və çəltiktəmizləmə sənayesindəki roluna qısaca nəzər salmaq istərdik.

A. Quliyevin unüyütmə və çəltiktəmizləmə dəyirmanı artıq XX əsrin əvvəllərinə doğru iri kapitalist müəssisələrindən idi. 1900-cü il üçün onun buxarla işləyən çarxlı unüyütmə və çəltiktəmizləmə dəyirmanının illik məhsul istehsalı 268 min 250 rubl olmuşdu [22, v. 5 arxa, 8 arxa, 13 arxa] A. Quliyevin dəyirmanında 1902-ci ildə 2 buxar qazanı var idi və 20 nəfər işçi çalışırdı. Dəyirməndə üç növbəli iş rejimi əsasında 24 saat işləyirdi və müəssisənin illik istehsalı 260 min rubla bərabər idi. Dəyirmanın illik orta iş müddəti 300 günə bərabər idi ki, bu da sözügedən dəyirmanı o dövrdə mövcud müəssisələr arasında ilboyu fəaliyyət göstərən müəssisə hesab etməyə imkan verirdi. Belə ki, həmin ildə Bakı şəhərində mövcud olan 8 unüyüdən dəyirməndən yalnız cəmi ikisində illik orta iş müddəti 360 günə bərabər idi [20, v. 1-2]. Başqa sözlə, sadəcə iki müəssisə ilboyu işləyirdi.

1904-cü ildə Ağabala Quliyevin dəyirmanında artıq 50 işçi çalışırdı; həmin ildə dəyirmanın istehsal gücü 725649 rubl, işçilərin əmək haqqının illik məbləği isə 25467 rubla bərabər olmuşdu [23, v. 5]. Ağabala Quliyev tərəfindən icarəyə götürülmüş Zülfüqarovun dəyirmanında isə həmin il 8 işçi çalışmış, bu dəyirmanın illik gəliri isə 90 min rubl olmuşdu [25, v. 5 arxa].

1905-ci ildə Ağabala Quliyevin buxar mühərriki olan unüydən dəyirmanında 38 işçi çalışırdı və onun illik dövriyyəsi 500 min rubla çatırdı. Azərbaycanlı sahibkarın buxar mühərriki olan, 37 işçinin çalışdığı çəltiktəməzləyən dəyirmanının isə illik dövriyyəsi 300 min rubl təşkil edirdi. Qeyd edək ki, həmin il üçün Bakıda fəaliyyətdə olan 16 unüydən və çəltiktəməzləyən dəyirmandan 7-si milli burjuaziyanın nümayəndələrinə məxsus idi və Ağabala Quliyevin müəssisələri onların arasında ən irilərindən hesab olunurdu. İşçilərin sayına və istehsal gücünə görə yalnız M. və A. Rəsulov qardaşlarının (40 işçisi və illik dövriyyəsi 690 min rubla bərabər idi) analoji müəssisələri Quliyevlə rəqabət aparacaq səviyyədə idi [10, s.44-45].

1908-ci ildə Ağabala Quliyevin 30 işçisi olan unüydən dəyirmanında 1266900 rublluq 651440 pud buğda unu, çəltiktəməzləyən dəyirmanında isə 2083625 rublluq 1208750 pud düyü istehsal olunmuşdu. Həmin ildə Bakıda fəaliyyət göstərən 13 unüydən və çəltiktəməzləyən dəyirmandan 4-ü milli burjuaziyanın nümayəndələrinə məxsus idi. Ağabala Quliyevin müəssisələri işçilərin sayı və istehsal gücünə görə S. Və İ. Skobelev qardaşları (125 işçi, illik dövriyyəsi 3141600 rubl), T. Və Q. Qlaz qardaşları və Ş. Kretinqen (həmin ildə onun 50 işçisi olan un üydən dəyirmanında 1250 min rublluq 1300 min pud buğda unu, 87 min rublluq 100 min pud çovdar unu, 50 min rublluq 150 min pud kəpək, 33 min rublluq 17 min pud tullantı, 45 işçisi olan çəltiktəməzləyən dəyirmanında 1283675 rublluq 900 min pud çəltik istehsal olunmuşdu) müəssislərindən geri qalırdı [9, s. 187-188].

1912-ci ildə Ağabala Quliyevin 30 nəfər işçisi olan unüydən və çəltiktəməzləyən dəyirmanında 1500 min rublluq buğda unu, 2475 min rublluq yarma və digər məhsullar istehsal olunmuş, onun müəssisələrinin illik dövriyyəsi 4156990 rubl təşkil etmişdi. Artıq həmin vaxt Ağabala Quliyevin dəyirmanı istehsal dövriyyəsinə və gücünə görə Bakıda ən böyüyü idi. O dövrdə Skobelevin dəyirmanında 124 işçinin çalışmasına baxmayaraq, dəyirmanın illik istehsal dövriyyəsi 3141609 rubl idi [21, s. 40]. Ağabala Quliyevin dəyirmanının 1900-1912-ci illərdəki fəaliyyətinə dair göstəriciləri ehtiva edən cədvəl aşağıda verilmişdir.

Cədvəl. Ağabala Quliyevin dəyirmanının 1900-1912-ci illərdəki fəaliyyəti [22, v. 5 arxa, 8 arxa, 13 arxa; 20, v. 1-2; 23, v. 5; 10, s.44-45; 9, s. 187-188; 21, s. 40].

İllər	1900	1902	1904	1905	1908	1912
Buxar qazanlarının sayı	-	2	-	-		
İllik istehsal gücü	268250	260000	725649	800000	3350525	4156990
orada çalışan işçilərin sayı	-	20	50	75	30	30

Gətirilən faktlardan maraqlı mənzərə ortaya çıxır. A. Quliyev öz fitri qabiliyyətləri sayəsində çox qısa müddətdə lazımi təcrübəyə yiyələnərək, öz rəqiblərini sürətlə arxada qoymağı və sənayedə aparıcı un istehsalçısına çevrilməyi bacarmışdı. O, öz işində elə müvəffəq olmuşdu ki, tezliklə bütövlükdə Qafqazın sözügedən sahədə əsas iş adamlarından biri olmuşdu.

Müəssisələrinin illik məhsuldarlığının və gəlirlərin sürətlə atması A. Quliyevi biznesini genişləndirməyə sövq edirdi. Bu, “Qafqaz unüyütmə və çəltiktəmizləmə dəyirmanları cəmiyyəti”nin təsisində özünü dolğun göstərmişdi.

Ağbala Quliyev 1913-cü ilin yayında sözügedən cəmiyyətin layhəsini, təsdiq olunması məqsədilə Ticarət və Sənaye Nazirliyinə təqdim etdi. Nəticədə Ticarət və Sənaye Nazirliyi, Qafqaz Canişininin Dəftərxanası və Bakı Xəzinə Palatası arasında 1916-cı ilə kimi davam etmiş uzunsürən yazışmalar getmişdir.

Beləki, Ticarət və Sənaye Nazirliyindən Bakı şəhər rəisinə göndərilmiş 14 avqust 1913-cü il tarixli məktubda qeyd olunurdu ki, Bakı Vağzal küçəsində yaşayan Ağbala Quliyev “Qafqaz Unüyütmə və Çəltiktəmizləmə Dəyirmanları Səhmdar Cəmiyyəti”nin layihəsini təsdiq üçün Ticarət və Sənaye Nazirliyinə təqdim etmişdir. Ona görə də nazirliyin ticarət şöbəsindən Bakı şəhər rəisliyinə göndərilmiş məktubda Ağbala Quliyevin şəxsiyyəti, vəzifəsi və mülkiyyət vəziyyəti barədə müfəssəl məlumat verməyi xahiş edirdi [16, v. 1].

Bu məktuba uyğun olaraq Bakı şəhər rəisi 24 avqust 1913-cü il tarixli məktubla Bakı polis şöbəsinə müraciət edərək Ağbala Quliyev barədə yuxarıda qeyd olunan məlumatları, eləcə də onun ümumi mülkiyyətinin dəyəri barədə ən qısa zamanda məlumat verməyi tələb edirdi [12, v. 2-2 arxa].

Qafqaz Canişininin dəftərxanasından Bakı şəhər rəisinə göndərilmiş məktubda, işin təcili xarakteri nəzərə alınmaqla həmin ilin sentyabrın 15-dən gec olmamaq şərti ilə Ağbala Quliyevin yuxarıda qeyd olunan cəmiyyətinin təsdiqi ilə bağlı fikir və mülahizələrini bildirməyi xahiş edilirdi [13, v. 3].

Bu məktubda qeyd olunurdu ki, onun tərəfindən toplanmış materiallara əsasən Bakı 1-ci gildiya taciri Ağbala Quliyev nəinki Bakıda, bütövlükdə

Qafqazda məhşur olan şəxsiyyətdir. Davranışı yaxşıdır, məhkum olunmayıb və hal-hazırda da istintaq altında deyil. Ağabala Quliyevin Bakı şəhərində olan əmlakı: unüydən dəyirman və çəltik təmizləyən zavod; Bakıda 3 ədəd daş evi; Binəqədi, Ramana, Bülbülə, Zığ və Qalada neftli sahələri; Şüvəlanda bağ evi; Stavropol və Georgiyevskdə dəyirmanı var və hal-hazırda Vladıqafqaz dəmir yolunun Beslan stansiyasında böyük nişasta zavodu tikir. Yuxarıda qeyd olunan neftli sahələrdən əldə olunacaq gəliri hesaba almadan hazırda Ağabala Quliyevin sərvəti 5,5 milyon rubldur [18, v. 7-7 arxa].

Bakı Xəzinə Palatasından şəhər rəisinə göndərilmiş 8 sentyabr 1913-cü il tarixli məktubda göstərilirdi ki, Ağabala Quliyevlə bağlı aparılmış təhqiqatın nəticəsində “Qafqaz Unüyütmə və Çəltiktəmizləmə Cəmiyyəti”nin qeydiyyatı alınması üçün heç bir maneə görülmür. “Ancaq bu zaman bir şey nəzərə alınmalıdır ki, dövlət mədən vergisi haqqında hazırda qüvvədə olan mövcud əsasnamənin qaydalarına baxılır və gələcəkdə bu qaydalar dəyişə bilər. Ona görə də mən düşünürəm ki, nizamnamənin 43-cü bəndi aşağıdakı şəkildə redaktə olunaraq göstərilsin ki, cəmiyyətin idarəçiliyi fəaliyyətində mövcud qanunvericiliyin tələblərini rəhbər tutur” [15, v. 11-11 arxa].

Ağabala Quliyevin səhmdar cəmiyyətinin təsis edilməsi: “Ağabala Quliyevin Qafqaz Unüyütmə və Çəltiktəmizləmə Dəyirmanları Səhmdar Cəmiyyəti”nin təsis iclası 1915-ci ilin mayın 1-də Y.M.Merkelin sədrliyi ilə Ağabala Quliyevin Torqovı küçəsində yerləşən evində baş tutur. Ümumi iclasda cəmiyyətin təsisçisi Ağabala Quliyev, Məliknisa Quliyeva (80 səhm), Molla Ağa Bağırov (40 səhm), Mirzə Ağa Hüseynov (40 səhm), Xristian Ditsel (40 səhm), Y.L.Merkel (5 səhm), Əlimərdan bəy Topçubaşov (5 səhm), Məmmədخان Təkinski (5 səhm), Aleksandr Dammer (5 səhm), Aleksandr Mendeleyev (5 səhm) iştirak edirdi [17, v. 102].

İclası açan Ağabala Quliyev məlumat verir ki, cəmiyyətin 10 may 1914-cü il tarixdə qəbul olunmuş nizamnaməsi Senatın 1914-cü il 5 iyun tarixli qərarı ilə təsdiqlənmişdir. Cəmiyyətin ilk iclasının gündəliyinə aşağıdakı məsələlər salınmışdı:

1) “Cəmiyyət”in Nizamnaməsinin I bəndində göstərilən müəssisələrin Ağabala Quliyevdən alınması və bu müəssisələrin cəmiyyətə təhvil verilməsi şərtlərinin müəyyən edilməsi haqqında;

2) əmlakın təhvil verilməsindən əvvəl yaranan bütün borc və öhdəliklərə görə “Cəmiyyət”in məsuliyyəti haqqında;

3) “Cəmiyyət”in İdarə Heyətinə üzvlərin və namizədlərin seçilməsi və onların mükafatlandırılmasının məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında;

4) təftiş komissiyasının üzvlərinin seçilməsi və onların əmək haqqlarının məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında;

5) idarə heyətinə borc pul almaq hüququnun verilməsi və bu kreditin məbləği haqqında;

6) idarə heyətinə hər cür daşınan və daşınmaz əmlakı əldə etmək və icarəyə götürmək hüququnun verilməsi haqqında;

7) İdarə heyətinə səhmlərə görə Dövlət Bankından pul almaq hüququnun verilməsi haqqında;

8) iclasın gedişi zamanı meydana çıxacaq məsələlər haqqında [17, v. 102-102 arxa].

İclasda yekdilliklə aşağıdakılar qərara alınmışdı:

Cəmiyyətin Nizamnaməsinə uyğun olaraq təsisçilər tərəfindən müəyyən edilmiş xüsusi komissiyanın qərarına əsasən Ağabala Quliyevin bütün müəssisələrinin əmlakı, xammalları(tullantıları ilə birlikdə), bütün müqavilələri, borc öhdəlikləri ilə ondan alınsın. Ağabala Quliyevin müəssisəyə olan 80 min rubl, A.K.Anpetkov tərəfindən onun Stavropoldakı dəyirmanı üçün verilmiş ipoteka və A.İ.Qarabəyov tərəfindən ona Bakıdakı ev üçün verilmiş 3 milyon rubl miqdarında ipoteka borcu istisna olmaqla, Cəmiyyət Quliyevin qeydiyyat kitablarında göstərilmiş, üçüncü şəxslərə olan borc öhdəlikləri ilə birlikdə onun əmlakına və müəssisələrinə olan borc və öhdəlikləri öz üzərinə götürürdü. İclasın qərarı ilə Şuraya, bankdan borc almaq, istənilən növ daşınan və daşınmaz əmlakı almaq və icarəyə götürmək, öz mülahizəsinə uyğun olaraq müəyyən məbləğə kredit vermək və veksellər buraxmaq hüququ verilirdi. Bircə məsələnin yeniliyi ilə əlaqədar Şura qarşıdan gələn əməliyyat ili üçün büdcələrin tərtibi məsələsindən azad olunurdu [17, v. 103].

İclasda Cəmiyyətin üç nəfərdən ibarət idarə heyəti seçilirdi: Ağabala Quliyev cəmiyyətin sərəncamçı direktoru, Molla Ağa Bağirov və Mirzə Ağa Hüseynov isə cəmiyyətin direktorları seçildilər. Cəmiyyətin idarə heyətinin üzvlüyünə Məliknisa Quliyeva, Ələkbər Məmmədov və Xristian Ditsel seçildi. Təftiş komissiyasının üzvlüyünə Y.L.Merkel, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Məmməd xan Təkinski, Aleksandr Dammer və Aleksandr Mendeleyev seçildi. Cəmiyyətin bütün müəssisələrinin idarəçiliyi Ağabala Quliyevə, Stavropoldakı dəyirmanının idarəsi Molla Ağa Bağirova, Georgiyevskidəki dəyirmanının idarəsi isə Ələkbər Məmmədova həvalə olundu. Ağabala Quliyevə ildə 10 min rubl mükafat və səfərlər üçün ayda 500 rubl pul müəyyən olunur. Molla Ağa Bağirova ildə 6 min rubl və Stavropol dəyirmanının xalis gəlirindən 5 faizi ayrıldı. Mirzə Ağa Hüseynova ildə 3 min rubl, Məliknisa Quliyevaya ildə 10 min rubl, Ələkbər Məmmədova ildə 3 min rubl və Georgiyevsk dəyirmanının xalis gəlirindən 5 faizi, Xristian Ditselə ildə 4500 rubl, təftiş komissiyasının üzvləri Merkel, Dammer və Mendeleyevin hər birinə ildə 300 rubl əmək haqqı müəyyən olundu. Bu zaman Ə. Topçubaşov və M. Təkinski mükafatdan imtina etdilər [17, v. 102-103].

“Ağabala Quliyevin Qafqaz Unüytmə və Çəltiktəmizləmə Dəyirmanları Səhmdar Cəmiyyəti”ndən Bakı 2-ci sahə fabrikinə göndərilmiş 6 may 1915-ci il tarixli məktubda göstərilirdi ki, həmin ilin mayın 1-dən etibarən Bakı

1-ci gildiya taciri Ağabala Quliyevin Bakı, Stavropol və Georgiyevskdəki dəyirmanları bu cəmiyyətin mülkiyyətinə keçmişdir. Bundan sonra bu müəssisələrlə bağlı bütün əməliyyatlar həmin cəmiyyət tərəfindən və onun adından aparılacaqdır [14, v. 101].

Ağabala Quliyevin Unüyüdən və Düyütəmizləyən Səhmdar Cəmiyyəti 1915-ci ilin mayın 1-dən 1916-cı ilin yanvarın 1-dək 388271 rubl 5 qəpik gəlir əldə etmişdi; Cəmiyyətin 1916-cı ilin yanvarın 1-i üçün 6732246 rubl vəsaiti var idi. Əldə olunan mənfəətdən 135000 rubl səhmdarlara verilmiş, yerdə qalan 253276 rubl cəmiyyətin sərmayəsinə əlavə edilmişdi [1].

Cəmiyyətin fəaliyyətinin çevrəsinə Bakı, Stavropol, Georgiyevsk daxil idi. Un Qafqazda, Sankt-Peterburqda və İranda satılırdı [5, s. 45]. Cəmiyyətin Bakı, Stavropol, Georgiyevsk və Beslanda şöbələri fəaliyyət göstərirdi [8, v. 12].

Beləliklə, XX əsrin ikinci onilliyinin ortalarında o dövəmdə bütövlükdə yeyinti sənayesində baş verən istehsalın təmərküzləşməsi və inhisarlaşması prosesləri gedişində “Ağabala Quliyevin Qafqaz Unüyüdən və Çəltiktəmizləyən Dəyirmanları Səhmdar Cəmiyyəti” yarandı. Araşdırmalarımız göstərir ki, ən qısa müddət ərzində sözügedən cəmiyyət təkcə Bakı quberniyasının deyil, ümumən Qafqazın un məmulatları ilə təminatında aparıcı mövqe tutmuşdu. Bu cəmiyyət Bakıdan başqa, Stavropolda, Beslanda, Georgiyevskdə öz filiallarını açmışdı. Təsədüfi deyildir ki, Birinci Dünya Müharibəsinin əvvəllərində Stavropol unüyütmə sənayesinin 70%-ə qədər cəmiyyətin əlində idi.

Ədəbiyyat

1. Dəyirmançılar arasında. // "Açıq söz" qəzeti. 14 iyun, 1916, №211, 2 s.
2. Nəbiyev R.İ. XX əsrin əvvəllərində Bakı şəhərinin ərzaq təchizatı. Tarix üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsinə almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Bakı, 2011, 158 s.
3. Nuriyeva Z.N. Azərbaycan sənayesində milli burjuaziya. Bakı: Altay nəşriyyatı, 1999. 108 s.
4. Vəliyeva X.T. XIX əsrin axırları – XX əsrin əvvəllərində Şimali Azərbaycanın yeyinti sənayesinin tarixi. Tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiya. AMEA, A.A. Bakıxanov ad. Tarix İn-tu.-B., 2013. 198 s.
5. Качанов А.А. Социально-экономическое развитие Ставрополя в годы первой Мировой войны (1914-1918 гг.). Ставропол, 2018, 265 с.
6. Исмаилов М.А. Промышленность Баку в начале XX века. Баку: Элм, 1976, 152 с.

7. Лященко П.И. Мукомольная промышленность России и иностранные потребительские рынки. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : тип. Ред. пер. изд. М-ва фин., 1910. 131 с.
8. Мельница Гулиева. 1917-1920 гг. //ARDTA, f. 575, siy. 1 iş 1, 1-171 v.
9. Обработка пищевых и вкусных веществ // Ежегодник. Баку и его районы. Адресная и справочная книга. 1909 год. Издание М.С. Шапсовича. отдел 2-й, 187-188 с.
10. Обработка предметов потребления. Баку. //Промышленность и торговля г. Баку и его района. Ежегодник с адрес-календарем//. 1907 год. Часть 2-я, отдел 1-й, 44-45 с.
11. Оленева А.Н. Этапы развития акционерных обществ в России // Труды Института государства и права Российской академии наук. 2015, № 6, 29-38 с.
12. Отношение Бакинского градоначальника Бакинскому полицмейстеру, от 24-го августа 1913 года. //ARDTA, f. 46, siy. 4, iş 406, v. 2-2 arxa.
13. Отношение директора канцелярии кавказского наместника Бакинскому градоначальнику, от 28-го августа 1913 года. //ARDTA, f. 46, siy. 4, iş 406, v. 3
14. Отношение директора распорядителя «Кавказского акционерного общества мукомольных и рисоочистительных мельниц «Ага Бала Гулиев» фабричному инспектору 2-го участка г. Баку, от 6-го мая 1915 г., //ARDTA, f. 509, siy. 1, iş 105, v. 101
15. Отношение управляющего Бакинскою казенною палатою Бакинскому градоначальнику, от 8-го сентября 1913 года. //ARDTA, f. 46, siy. 4, iş 406, v. 11-11 arxa.
16. Отношение управляющего отделом торговли министерство торговли и промышленности Бакинскому градоначальнику, от 14-го августа 1913 года. //ARDTA, f. 46, siy. 4, iş 406, v. 1
17. Протокол учредительного собрания «Кавказского акционерного общества мукомольных и рисоочистительных мельниц «Ага Бала Гулиев». 1-е мая 1915 г. //ARDTA, f. 509, siy. 1 iş 105, v. 102-103
18. Секретное отношение пристава 7-го участка Бакинского полицмейстерства Бакинскому полицмейстеру, от 26-го августа 1913 года. // ARDTA, f. 46, siy. 4, iş 406, v. 7-7 arxa.
19. Сеидзаде, Д.Б. Из истории Азербайджанской буржуазии начала XX века. // Баку: Элм, 1991. 138 с.
20. Список промышленных заведений Бакинской губернии. 1902 год. //ARDTA, f. 509, siy. 1 iş 16, л. 1-2

21. Список фабрик и заводов всей России. Под ред. Варзара В.Е. 1912 год, часть 2-я, s. 40
22. Список фабрично-заводских предприятий, которым разрешено установка паровых котлов. 1902 год. // ARDTA, f. 509, siy. 1 iş 65, v. 5 arxa, 8 arxa, 13 arxa
23. Статистические сведения к отчету инспекции за 1904 год с указанием количеств рабочих, производительности рабочих, заработной платы и жалоб рабочих. 1904 год. //ARDTA, f. 509, siy. 1, iş 115, v. 5
24. Сумбатзаде, А.С. Промышленность Азербайджана в XIX в. Баку: изд-во АН Аз.ССР, 1964. 501 с.
25. Фабричная инспекция Бакинской губернии. 1903-1904 гг. //ARDTA, f. 509, siy. 1 iş 106, л. 4 arxa-5 arxa